

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.21

Кельман М. С.,

michaylo_lviv@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-4393-4626

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму ІПППО, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

Кельман Р. М.,

rrtrrt777r@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7704-2055

доктор філософії з права, доцент кафедри права, Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ МАУП», м. Львів

ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. У статті обгрунтовано, що інтерпретація співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства «юридичною догматикою» принижує роль юристів-практиків як буквоїдів-догматиків й збіднює образ сучасної постнекласичної юридичної науки.

Доведено, що автори, які стоять на позитивістських позиціях намагаються осмислити зв'язки права з моральними цінностями, відповідальністю тощо.

З'ясовано, що проблема, яка розглядається, передбачає вирішення низки теоретичних так і практично-прикладного значення питань, зокрема (виокремлення джерел, до яких варто звертатися для визначення злочинних проявів та його наслідків, межі тлумачення закону, можливість визнання закону неправовим, що варто зробити, щоб кримінальне законодавство не було гальмом динамічного суспільного розвитку) тощо. Можна констатувати, що підходи до інтерпретації співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства не стали предметом уваги фахівців.

Обгрунтовано, що найбільше долучилися до питання нетотожності вказаних понять: а) судова практика ЄС з прав людини; б) адаптація національного законодавства до законодавства ЄС тобто наближення до єдиних норм і стандартів із законодавством європейських країн; в) дослідження у сфері порівняльного правознавства, де чітко простежується розрізнення права і законодавства.

Зазначено, що у сучасних публікаціях зазначені поняття зазвичай ототожнюються, автори й далі характеризуючи кримінальне законодавство, вказують на його акти та специфічні ознаки.

Доведено, що юснатуралістична концепція ґрунтується на положеннях, ідеї якої мають давню історію, до її представників слід віднести (Сократа, Платона, Аристотеля та інших мислителів Стародавньої Греції та Риму. Природне право розглядалося як «вищий закон» закладених у ньому моральних складових, зокрема: свободи, справедливості, рівності. З цієї точки зору право є змістом людського життя відповідно до стану та розвитку соціуму.

Наведені позиції – з одного боку ототожнення кримінального права і закону, з другого – їх протиставлення є крайніми і кожна з них відображає лише частину взаємовідносин цих двох понять та суспільних явищ. Цілком закономірно, що вирішення цієї проблеми передбачає звернення до філософських категорій.

Внутрішня форма визначається, як побудова або спосіб взаємозв'язку елементів явища.

Обгрунтовується, що існує діалектична суперечність між формою і змістом, яка може бути змінена удосконаленням законодавства так і зміною уявлень суспільства про добро і зло, про суворість репресій, які допустимо застосовувати до злочинців тощо.

Підходи до інтерпретації співвідношення кримінального права і кримінального закону слід розглядати і під кутом аналізу таких співвідносних філософських категорій як «сутність – явище», «причина – наслідок» «необхідність – випадковість», «можливість – дійсність», «одиначне – загальне», «частина – ціле»

Виходячи з цього, кримінальне право – відображає внутрішню сутність явищ і процесів, які існують в сфері протидії злочинам, єдність усіх їх властивостей і зв'язків, а кримінальне законодавство є явищем, доступним безпосередньому сприйняттю і аналізу.

Ключові слова: право, закон, норма права, стаття закону, природно-правова, позитивістська концепція, кримінальне право, кримінальний закон.

Kelman M. S.,

muchaylo_lviv@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-4393-4626

Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Theory of Law and Constitutionalism of the Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv

Kelman R. M.,

rrtrtr777r@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7704-2055

PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Law, Lviv Institute of PJSC "HEI "The Interregional Academy of Personnel Management ", Lviv

APPROACHES TO INTERPRETING THE RELATIONSHIP BETWEEN CRIMINAL LAW SCIENCE AND CRIMINAL LEGISLATION

Abstract. *The article argues that interpreting the relationship between criminal law science and criminal legislation as “legal dogmatism” diminishes the role of practicing lawyers as literalists and dogmatists and impoverishes the image of contemporary post-classical legal science.*

It is proven that authors who hold positivist positions attempt to comprehend the connections between law and moral values, responsibility, etc.

It has been established that the problem under consideration involves solving a number of theoretical and practical issues, in particular (identifying the sources to be referred to in order to determine criminal acts and their consequences, the limits of interpretation of the law, the possibility of recognizing a law as unlawful, what should be done to prevent criminal legislation from hindering dynamic social development), etc. It can be stated that approaches to interpreting the relationship between criminal law science and criminal legislation have not been the subject of attention by specialists.

It is reasonable to assume that the following factors have contributed most to the issue of the non-identity of these concepts: a) EU case law on human rights; b) the adaptation of national legislation to EU legislation, i.e., the approximation of legislation to the uniform norms and standards of European countries; c) research in the field of comparative law, where the distinction between law and legislation is clearly traced.

It is noted that in contemporary publications, these concepts are usually equated, and authors, continuing to characterize criminal legislation, point to its acts and specific features.

It has been proven that the jusnaturalistic concept is based on provisions and ideas that have a long history, and its representatives include Socrates, Plato, Aristotle, and other thinkers of Ancient Greece and Rome. Natural law was considered the “higher law” of the moral components inherent in it, in particular: freedom, justice, and equality. From this point of view, law is the content of human life in accordance with the state and development of society.

The positions presented – on the one hand, the identification of criminal law and the law, and on the other, their opposition – are extreme, and each reflects only part of the relationship between these two concepts and social phenomena. It is quite natural that the solution to this problem involves recourse to philosophical categories.

The internal form is defined as the structure or method of interconnection between the elements of a phenomenon.

It is argued that there is a dialectical contradiction between form and content, which can be changed by improving legislation and changing society's perceptions of good and evil, the severity of repression that is permissible to apply to criminals, etc.

Approaches to interpreting the relationship between criminal law and criminal legislation should also be considered from the perspective of analyzing such related philosophical categories as “essence – phenomenon,” “cause – effect,” “necessity – chance,” “possibility – reality,” “individual – general,” “part – whole.”

Based on this, criminal law reflects the inner essence of phenomena and processes that exist in the sphere of combating crime, the unity of all their properties and connections, and criminal legislation is a phenomenon that is accessible to direct perception and analysis.

Key words: law, legal norm, article of law, natural law, positivist concept, criminal law, criminal legislation.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-18-03>

Актуальність проблеми дослідження. Актуальність питань щодо інтерпретації співвідношення кримінального права і кримінального закону в юридичній літературі є поодинокими. На них ми звертаємо увагу у своєму дослідженні, зокрема (В.Навроцький, М. Коржанський, Є. Вечорова). Ми свідомі того, що розмежування кримінального права і кримінального закону має великий гуманістичний зміст, оскільки право як критерій якості закону, визначає основоположні права людини, її свободи, інші потреби.

Ступінь наукової розробки проблеми дослідження. Можна констатувати, що підходи до інтерпретації співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства не стали предметом уваги фахівців.

Зазначимо лише те, що останнім часом у наукових виданнях є ціла низка публікацій з кримінального права. Натомість аналіз цих публікацій свідчить про те, що вони написані з позитивістських позицій, зміст їх полягає, як правило, у коментуванні діючого законодавства та пропозицій щодо змін, уточнень, доповнень тих чи інших статей Кримінального кодексу України. Натомість, майже не аналізуються концептуальні кримінально-правові положення, пов'язані з розв'язанням цілого ряду кримінально-правових проблем, як суто теоретичного, так і практично-прикладного характеру.

Проблема, яка розглядається, передбачає вирішення низки теоретичних так і практично-прикладного значення питань, зокрема (виокремлення джерел, до яких варто звертатися для визначення злочинних проявів та його наслідків, межі тлумачення закону, можливість визнання закону неправовим, що варто зробити, щоб кримінальне законодавство не було гальмом динамічного суспільного розвитку) тощо. Можна констатувати, що підходи до інтерпретації співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства не стали предметом уваги фахівців.

Найбільше долучилися до питання нетотожності вказаних понять: а) судова практика ЄС з прав людини; б) адаптація національного законодавства до законодавства ЄС тобто наближення до єдиних норм і стандартів із законодавством європейських країн; в) дослідження у сфері порівняльного правознавства, де чітко простежується розрізнення права і законодавства.

У сучасних публікаціях зазначені поняття зазвичай ототожнюються, автори й далі характеризуючи кримінальне законодавство, вказують на його акти та специфічні ознаки.

Єдиний з українських вчених М. Коржанський, у своїй публікації зазначив про необхідність розрізнення права і законодавства і акцентував увагу на тому, що ототожнення права й закону це ознака тоталітарної держави; право є первинним відносно закону; закон не створює право; право є природним явищем; сутність права це уявлення про справедливість.

Мета статті. Дослідити підходи до інтерпретації співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи публікації з цієї проблематики спостерігаємо, що вони написані з позицій позитивізму, тобто здебільшого у них акцентується увага на коментуванні чинного законодавства, право «як воно є». Проте ми не можемо зводити його виключно до вивчення, формально-логічного тлумачення норм законів та чинного права на основі класичної силлогічної моделі, компонентом якої є правова норма до якої підводяться фактичні обставини справи і рішення. Властиво правозастосовний процес у відповідності позитивістською концепцією був взятий на озброєння радянською теорією держави і права. Варто зазначити, що у зазначених публікаціях ми зустрічаємо заклики до змін, уточнень, модернізації КК України. Правда рідко зустрічаються статті в яких аналізуються концептуальні кримінально-правові положення, натомість є багато суперечок щодо злочинності і карності де автори натикаються на не вирішенні загальних питань. Мається на увазі інтерпретація співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства. Вирішення цього питання в умовах ускладнення усіх без винятку сфер правового життя не просто. Окрім того обмеження правознавства «юридичною догматикою» принижує роль юристів-практиків як буквідів-догматиків й збіднює образ сучасної постнекласичної юридичної науки.

У зазначених матеріалах ті автори, які стоять на позитивістських позиціях намагаються осмислити зв'язки права з моральними цінностями, відповідальністю тощо. Скажімо Герберт Гарт (найвпливовіший позитивіст XX ст.) стверджує про наявність у праві і моралі «спільного словника», хоч і виводить мораль за межі розуміння права [1].

При цьому, як бачимо, проблема передбачає вирішення низки теоретичних так і практично-прикладного значення питань, зокрема (виокремлення джерел, до яких варто звертатися для визначення злочинних проявів та його наслідків, межі

тлумачення закону, можливість визнання закону неправовим, що варто зробити, щоб кримінальне законодавство не було гальмом динамічного суспільного розвитку) тощо. Можна констатувати, що підходи до інтерпретації співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства не стали предметом уваги фахівців. Проте, на нашу думку, найбільше долучилися до питання нетотожності вказаних понять: а) судова практика ЄС з прав людини; б) адаптація національного законодавства до законодавства ЄС тобто наближення до єдиних норм і стандартів із законодавством європейських країн; в) дослідження у сфері порівняльного правознавства, де чітко простежується розрізнення права і законодавства.

У сучасних публікаціях зазначені поняття зазвичай ототожнюються, автори й далі характеризуючи кримінальне законодавство, вказують на його акти та специфічні ознаки [2; 3; 4].

Правда вітчизняний вчений – криміналіст, М. Коржанський наголошує: «...ототожнення права і закону – характерна ознака тоталітарної держави, у якій визнавалося, що особа має лише ті права, і в тому обсязі, які дарує їй держава; – уже римські юристи розрізняли *jus* – право та *lex* – закон; – право існує окремо, незалежно від закону і є первинним суспільним феноменом відносно закону, який є вивідним від права; – закон не створює права, причому не тільки несправедливий закон, а й будь-який. У законі право набуває лише офіційну форму; – право існувало вже тоді, коли закону ще не існувало; – сутністю права є не воля пануючого класу (як це визначено в творі класиків марксизму «Маніфест комуністичної партії»), а суспільні уявлення про справедливість та прагнення до неї» [5].

Юснатуралістична концепція ґрунтується на положеннях, ідеї якої мають давню історію, до її представників слід віднести (Сократа, Платона, Аристотеля та інших мислителів Стародавньої Греції та Риму. Природне право розглядалося як «вищий закон» закладених у ньому моральних складових, зокрема: свободи, справедливості, рівності. З цієї точки зору право є змістом людського життя відповідно до стану та розвитку соціуму.

У підручнику «Загальна теорія права» зазначено, що природно-правова доктрина пройшла у своєму розвитку, доволі складний шлях. Найбільшій популярності вона набула в епоху ліберально-демократичних революцій під гаслами боротьби за природні права. Яскравими пред-

ставниками цієї теорії є Тома Аквінський, Г. Гроцій, Дж. Локк, І. Кант та інші [6, с. 33].

Ще одне твердження відомого вченого М.Козюбри, яке варте уваги: «...законодавство – це ще не право, а лише необхідний інструмент та орієнтир для його знаходження під час розгляду конкретних правових ситуацій. Жодне, навіть найдосконаліше, законодавство (яке в сучасному житті трапляється дедалі рідше), з огляду на його абстрактність і знеособленість, передбачити всі особливості конкретної ситуації неспроможне. Визначальна роль у знаходженні права під час її розгляду належить нормозастосовувачу, передусім суду. Саме він, ухвалюючи обґрунтоване, неупереджене і справедливе рішення у справі, ставить останню крапку в пошуках права» [7, с. 463].

Наведені позиції – з одного боку ототожнення кримінального права і закону, з другого – їх протиставлення є крайніми і кожна з них відображає лише частину взаємовідносин цих двох понять та суспільних явищ. Цілком закономірно, що вирішення цієї проблеми передбачає звернення до філософських категорій. Кримінальне право як галузь права є змістом положень, які становлять його предмет, а кримінальний закон – формою, у яких вони отримали юридичну обов'язковість. Будь-яка форма – це організація предмету або явища. При чому слід розрізняти внутрішню і зовнішню форми. На відміну від зовнішньої, внутрішня форма органічно пов'язана зі своїм змістом. У силу цього вона безпосередньо виражає і втілює у собі суть явищ.

Внутрішня форма визначається, як побудова або спосіб взаємозв'язку елементів явища.

Отже, існує діалектична суперечність між формою і змістом, яка може бути змінена удосконаленням законодавства так і зміною уявлень суспільства про добро і зло, про суворість репресій, які допустимо застосовувати до злочинців тощо.

Підходи до інтерпретації співвідношення кримінального права і кримінального закону слід розглядати і під кутом аналізу таких співвідносних філософських категорій як «сутність – явище», «причина – наслідок» «необхідність – випадковість», «можливість – дійсність», «одиначне – загальне», «частина – ціле» Категорії є формою мислення – підкреслює П. Копнін, – оскільки вони є формами мислення; тому в завдання філософії входить з'ясування сутності категорії і з боку її логічної форми [8, с. 67].

Виходячи з цього, кримінальне право – відображає внутрішню сутність явищ і процесів, які існують в сфері протидії злочинам, єдність усіх

їх властивостей і зв'язків, а кримінальне законодавство є явищем, доступним безпосередньому сприйняттю і аналізу.

Водночас, цілком справедливо зазначає професор В. Навроцький «...кримінальне право виступає як вияв закономірностей, які існують з приводу визначення злочинного і незлочинного, наслідків вчинення відповідних діянь. Кримінальний же закон у цьому аспекті є виявом випадковості – нестійких зв'язків, результатом пересічення чи співпадіння незалежних процесів або подій у сфері законотворчості, які доповнюють і не завжди адекватно відображають існуючі закономірності. Нарешті, взаємодію кримінального права і кримінального законодавства характеризує їх розвиток і рух, що відображається у діалектиці можливості і дійсності. Будь-які ідеї, суспільні вимоги у сфері протидії злочинності і караності, як і їх унормування та практичне втілення проходять своє зародження, розвиток, розквіт, занепад та відмирання. Можливості, які закладені у праві, повинні втілюватися у дійсність, яка виступає як закон. Відповідно, дійсність (кримінальний закон) є реалізованою можливістю, яка була закладена у праві. Можливість (у аналізованому випадку – правова) не може безпосередньо перетворитися у дійсність» [9, с. 23].

Ми підтримуємо думку вітчизняних науковців (В. Навроцького, С. Вечорової), які наголошують на тому, що в аспекті співвідношення кримінального права і кримінального закону належить визнати, що тенденції їх взаємодії і розвитку мають один вектор – право детермінує закон, але не навпаки.

Розмірковуючи над підходами щодо інтерпретації співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства варто зосередитися на наступному:

1) зміст будь-якого явища не може існувати, не будучи оформленим, а форма аж ніяк не може бути беззмістовною. Тому право – об'єктивне за формою існування, а закон – інституційний державний вираз;

2) галузь права – це система соціальних правил, які виробляються у суспільстві продовж всього його історичного розвитку. Закон – виражає волю та інтереси законодавчої влади держави і регулює ситуації, відносини, пов'язані з їх реалізацією, забезпеченням і захистом;

3) право це необхідний атрибут, який забезпечує стабільність, безпеку людини і суспільства. Закон у разі необхідності доповнюється, змінюється чи скасовується. Натомість право це анти-

под свавілля і беззаконня, засіб упорядкування відносин між людьми на засадах справедливості, поваги до прав людини;

4) закріплюючи в законі принципи, норми, інститути, джерела права правові процедури, визначення є засобом втілення у ньому положень права, доказом того, що суб'єкти уповноважені приймати закон не свавільні при створенні законодавчих приписів, а обмежені правом.

5) кримінальне право має як писані, так і неписані джерела. Кримінальний закон – має одне джерело КК України.

6) право це система загальнообов'язкових норм, а закон має статті, розділи, частини;

7) наявні суперечності між правом і законом полягають із нестримним зростанням масиву нормативних актів їхньою хаотичністю, хронічним незбігом законодавства із ритмом життя (про це наголошував Євген Ерліх бажання вмістити все багатство в законах таке ж малорозумне, як і бажання зупинити струмок у калюжі);

8) застосовуючи кримінально-правові норми, водночас важливо усвідомлювати, що право не зводиться виключно до раціоналізму з притаманною йому формальною логікою. Без осмислення його цінностей (людина, її гідність, права і свободи, зрозуміти сутність права, стати фахівцем високого рівня, неможливо;

9) практичний поворот у правозастосуванні передбачає відмову від етатизму, перехід від державоцентризму в осмисленні природи права до людиноцентризму (право це не продукт держави, а творіння людського розуму);

10) право – це передусім дух, який становить глибинну основу його розвитку, а в законі – «буква» – формулювання, яке дав законодавець;

11) право – це феномен, який функціонує в глибинах життя, рухається в часі й змінюється разом з ним під впливом безлічі суспільних і природних чинників [10, с. 24]. В той же час закон – це воля людей, в тому числі і окремих індивідів;

12) принцип верховенства права широко використовується в законодавчій практиці, в рішеннях Конституційного Суду України. Правовий за своїм змістом закон, ще не право, або, висловлюючись словами Б. Мелкевіка, не «уже право» [11, с. 75].

Висновки. Ми живемо в період відсутності права. Парламенти легковажно «фабрикують» закони, що суперечить праву. Держави ставляться до своїх громадян не турбуючись про збереження у них бодай якогось відчуття права. Юристи допустили занепад права та правосвідомості. Але

вони у тій ситуації не винні, право стало жертвою відсутності світогляду.

Видається, нам усім варто розширити свій світогляд, а можливо, і змінити стиль мислення.

Підходи щодо інтерпретації співвідношення кримінально-правової науки та кримінального законодавства наводять до низки міркувань.

По-перше, закон це юридична форма, яка потребує свого наповнення (як права людини, цінності добра і справедливості, так і антиципності – свавілля і самодурство владних інституцій).

По-друге, ми цілком погоджуємося, що закон це не кінцева мета правотворення – інструмент – дороговказ для знаходження права в конкретній правовій ситуації для справедливого рішення у справі.

Тобто право з'являється не внаслідок ухвалення відповідного закону, а в результаті справедливого й обґрунтованого вирішення правового спору (конкретної ситуації).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харт Г.Л. А. Концепція права /пер. з англ. Н. Комарової. Київ: Сфера, 1988. С.154-209.
2. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина. К.: Атіка, 2004. С. 3-6, 8.
3. Кримінальне право України. Загальна частина. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. К.: Атіка, 2009. С. 4-5.
4. Кримінальне право України. Загальна частина. / За ред. В.В.Сташиса, В.Я. Тація. – 4- те вид., переробл. і доп. Х.: Право, 2010. 2010. С. 10-12.
5. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина загальна: Курс лекцій. – К.: Наукова думка та Укр. вид. група, 1996. С. 15.
6. Козюбра М.І. Практична філософія права: Монографія. К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.
7. Копнін П. Діалектика як логіка і теорія пізнання. К.: Наука. 1999. 324 с.

8. Навроцький В.О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять. // Право України. 2011. № 9. С. 20-24.

9. Загальна теорія права: Підручник /за заг. Ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2016. 392 с.

10. Мелкевік Б. Поняття права та сучасна філософська рефлексія // Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 73–83.

REFERENCES:

1. Khart H.L. A. Kontseptsiiia prava /per. z anhl. N. Komarovoї. Kyiv: Sfera, 1988. S. 154-209.
2. Fris P.L. Kryriminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. K.: Atika, 2004. S.3-6, 8.
3. Kryriminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. / Za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. – 5-te vyd., pererobl. ta dopov. K.: Atika, 2009. S. 4-5.
4. Kryriminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. / Za red. V.V.Stashysa, V.Ia.Tatsiia. – 4– te vyd., pererobl. i dop. Kh.: Pravo, 2010. 2010. S. 10-12.
5. Korzhanskyi M.I. Kryriminalne pravo Ukrainy. Chastyna zahalna: Kurs lektsii. – K.: Naukova dumka ta Ukr. vyd. hrupa, 1996. S. 15.
6. Koziubra M.I. Praktychna filosofiiia prava: Monohrafiia. K.: «DUKh I LITERA», 2024. 496 s.
7. Kopnin P. Dialektyka yak lohika i teoriia piznannia. K.: Nauka. 1999. 324 s.
8. Navrotskyi V.O. Kryriminalne pravo i kryriminalne zakonodavstvo: spivvidnoshennia poniat. // Pravo Ukrainy. 2011. № 9. S. 20-24.
9. Zahalna teoriia prava: Pidruchnyk /za zah. Red. M.I. Koziubry. K.: Vaite, 2016. 392 s.
10. Melkevik B. Poniattia prava ta suchasna filosofska refleksiiia // Filosofiia prava i zahalna teoriia prava. 2012. № 2. S. 73–83.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису

після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025